

namely the building of particular systemic theories and conceptions concerning some issues of Science and Technology. Of numerous features of systematic spheres for the system of our investigation the typical ones are the following: presence of certain continuity, functional unity, immensity, complexity. From the points of substantiality, the system of preventive measures of children's addictive behaviour in conditions of territorial community is the material one, i.e. built up of material, corporeal components; depending on its direction – it is the model of the desirable state of the system; according to the way of implementation – informal one, i.e. implemented without using formal signs. The principles of social and pedagogical activity we outline in the research are the principle of humanity, the principle of mitigation of pedagogical risks, the principle of advancing the preventive influence, the principle of adaptation and endurance; the principles of axiological value, expansiveness, succession; the principles of continuity, and admission. The procedural aspect of preventive activity includes defining the stages of diagnostic and projective, informational and teaching, realization, evaluating and measuring, reflexive activity.

Key words: children's addictive behaviour, addictive measures, systemic approach, territorial community.

Стаття надійшла до редакції 06.09.2013 р.

Прийнято до друку 25.10.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

УДК 37.013.42

Н. А. Литвинова

**ПІДГОТОВКА ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ
ДО ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ ВЖИВАННЯ
НАРКОТИЧНИХ РЕЧОВИН ПІДЛІТКАМИ ГРУПИ РИЗИКУ
У НАВЧАЛЬНУ ТА ВИХОВНУ ДІЯЛЬНІСТЬ ШКОЛИ**

Безперервне зростання кількості наркозалежних в нашій країні, несприятливі прогнози розвитку ситуації, складність і відповідальність антинаркотичної профілактичної роботи визначають, що нею повинні займатися спеціалісти, які мають усі необхідні для успішної діяльності навички, знання, якості, ціннісні орієнтації. Профілактика наркоманії в підлітковому середовищі є ключовим соціальним замовленням для сфери освіти.

У педагогічній науці накопичено досвід дослідження проблем профілактики наркоманії неповнолітніх. Різні аспекти профілактики дітей і підлітків розкрито в дослідженнях Л. Бенюмова, Д. Колесова, Б. Братуся, А. Личка, В. Оржеховської, Н. Пихтіної, М. Фіцули,

С. Харченка, Г. Золотової, О. Мурашкевича та ін.

Аналізуючи світовий та вітчизняний досвід, пов'язаний з проблемою раннього вживання наркотичних речовин дітьми й підлітками, досліджуючи наукові розвідки зі створення і втілення системи комплексної профілактики залежностей у неповнолітніх, вбудованої в освітній простір, ми дійшли висновку, що педагоги, будучи професіоналами в галузі виховання, здатні створити той ціннісно-консолідуєчий простір, який називається антинаркотичним освітнім середовищем, без якого успішне рішення проблеми наркоманії неможливе. Разом із тим, включення антинаркотичної профілактичної роботи до структури професіональної педагогічної діяльності, тобто здійснення педагогічними кадрами антинаркотичної діяльності, яку планують та прогнозують, потребує певного рівня компетентності в галузі профілактики наркоманії. Для цього необхідна підготовка педагога до діяльності з профілактики наркоманії.

Підготовка спеціалістів до ведення профілактичної роботи повинна бути спрямована на рішення двох груп завдань: виховних (усвідомлення педагогами особистої відповідальності за здоров'я й безпеку вихованців, формування готовності до безпосередньої участі в процесі педагогічної профілактики) та освітніх (формування уявлення про різні аспекти наркотизму неповнолітніх).

Першим етапом реалізації системи профілактики стала підготовка педагогічних кадрів шкіл, в яких проводився експеримент. З огляду на це, на педагогічній раді навчального закладу було розглянуто питання про впровадження експерименту в навчально-виховний процес. Були оголошені мета, завдання дослідно-профілактичної роботи, розкрито зміст та обговорені очікувані результати впроваджуваної системи.

Специфічні завдання підготовки педагогів до профілактичної роботи передбачають розширення інформованості учасників про різні аспекти ризику наркотизації, усвідомлення й корекцію (за необхідності) особистісного ставлення до наркотичних речовин, освоєння основних прийомів організації профілактичної роботи в учнівському колективі.

Завдяки участі у профілактичній діяльності вчителі:

- засвоюють цілісне уявлення про систему профілактики наркотичної поведінки підлітків;
- отримують базову інформацію з проблеми підліткової наркоманії й вичерпні відповіді на запитання про чинники ризику й шляхи захисту від нього;
- опановують тренінгові методики; підвищують свій авторитет, якість освіти й виховання;
- сприяють зниженню ризику наркотизації в учнівському середовищі.

Нами було створено робочу групу, до складу якої увійшли: соціальний педагог (організатор і координатор експерименту), адміністрація навчального закладу, вчителі-предметники, працівники

медичної, психологічної служб школи, батьки учнів. Кожен із учасників експерименту мав свої обов'язки щодо участі в профілактиці. Адміністрація навчального закладу була відповідальна за співробітництво школи та різноманітних відомств і організацій, фахівців у галузі профілактики, правоохоронних органів, органів охорони здоров'я, представників урядових та громадських установ та ін., відповідала за виховально-профілактичну діяльність педагогічного колективу. Соціальний педагог відповідав за організацію й упровадження системи соціально-педагогічної профілактики в навчально-виховний процес, розробку відповідних занять, координацію педагогів. Упродовж усього експерименту соціальний педагог виступав у чотирьох основних соціальних ролях:

Радника, інформував учасників профілактики про важливість та необхідність безконфліктної взаємодії в системі «педагоги – учні», «батьки – діти», «педагоги – батьки»; інформував батьків про те, як говорити з підлітками про наркотики, ділитися своїми проблемами й вирішувати їх разом з іншими батьками; проводилась просвітницька робота, зорієнтована на формування цінностей здорового способу життя.

Консультанта, сімейне консультування з питань вирішення проблемних життєвих ситуацій, труднощів виховання дітей підліткового віку; поширення знань про роль сім'ї в профілактиці ранньої наркотизації.

Захисника, допомога у випадках порушення прав підлітків з боку батьків або найближчого оточення.

Посередника, упродовж усього експерименту відповідав за організацію взаємодії між учасниками профілактичної діяльності навчального закладу: залучав до співпраці класних керівників, батьків, медичних працівників, психологів, соціальних працівників, службовців правоохоронних органів та ін. З цією метою в школі були організовані загальні батьківські збори (одночасно для батьків усіх класів, у яких навчаються учні підліткового віку).

На таких зборах запрошені фахівці (медики, психологи, соціальні працівники, правоохоронці та ін.) викладали батькам актуальний і необхідний матеріал у межах своєї спеціалізації. Так, працівники правоохоронних органів розповідали батькам про кримінальну відповідальність підлітків за збереження, зловживання та розповсюдження наркотиків, статистику підліткової наркоманії, причини дитячих правопорушень, скоєних під час наркотичного сп'яніння та права й обов'язки дітей і їхніх батьків тощо. Шкільний психолог ознайомив з індивідуально-психологічними особливості підліткового віку, методами профілактики наркотичної поведінки в умовах сімейного виховання та ін. Медики проводили лекції для батьків та підлітків з питань шкоди наркотиків на організм дитини, розглядали стадії наркотизації та ін.

Такі зустрічі набули популярності й серед батьків, і серед підлітків.

Дітям було цікаво, що, замість виховної години в класі, вони могли вільно (а при бажанні конфіденційно) ставити фахівцям різних галузей усі питання, що їх цікавлять. Групові заняття фахівців, педагогів та батьків необхідні та корисні, бо, розмовляючи віч-на-віч, легше поділитися тим, про що незручно говорити привселюдно. Зустрічі проводили у формі круглого столу, консультацій (обговорювали результати проводжуваних профілактичних заходів, відбувався обмін думками). При плануванні роботи з учнями групи ризику щодо профілактики вживання наркотичних речовин ми враховували таке: до яких загально-виховних заходів доцільно буде включити елементи діагностико-профілактичного характеру; яке місце відводиться спеціальним формам роботи, які передбачають вирішення завдань щодо попередження ризику наркотизації підлітків; як співвідносяться між собою загальні та спеціальні форми навчання.

З метою реалізації організованого соціально-педагогічного експерименту соціальний педагог координував процес профілактики, проводив інструктаж з методики антинаркотичного виховання, щотижневі консультації педагогів, проводив інтерактивні бесіди, низку мінілекцій з профілактики наркотичної поведінки, семінарів для педагогів, батьків з профілактики наркоманії та формування здорового способу життя, наприклад, «Наркотизм як соціальна хвороба та її наслідки» та «Конфлікт з підлітком та засоби його подолання». Психолог працював над виявленням підлітків групи ризику, займався індивідуальною роботою з підлітками групи ризику, проводив моніторинг поведінки підлітків групи ризику, проводив психологічні тренінги з підлітками групи ризику з формування впевненості в собі та вміння виходу зі стресових ситуацій «Учіться влаштовувати собою», «Учусь сопротивлятися давленню». Спеціально, з метою підвищення теоретичних знань педагогічних кадрів щодо профілактики наркоманії, нами було розроблено пам'ятку, до якої увійшли терміни, необхідні під час антинаркотичної діяльності, методичні рекомендації з питань профілактики. Для підвищення рівня компетентності та активності батьків з питань попередження ризику наркотизації підлітків класні керівники проводили групові заняття для батьків «Батьки мене не розуміють або як почути підлітка», лекції з елементами бесіди «Підлітковий вік та його особливості», «Якщо ваша дитина зробила крок у безодню», «Причини поширення наркоманії в підлітковому середовищі», «Методи боротьби з наркоманією» та ін. Також класні керівники готували тематичні виховні години й розробляли, а потім проводили бесіди з елементами практичного заняття «Роль неправильного сімейного виховання у виникненні наркотичної поведінки підлітків».

Робота з батьківською аудиторією розглядається не лише як основна форма просвіти батьків і повідомлення їм достовірної інформації про наркотики, способи залучення до них дітей, ознаки наркотизації, а й

як особлива форма корекції сімейних стосунків і зниження ризику наркотизації. Високий ступінь зацікавленості визвали сеанси кінотерапії, що склалися з перегляду спеціально підбраного кінофільму або відеороликів «Добрий дядя с косячком», «Правда о наркотиках, как она есть» з наступним обговоренням. Широко практикувалися домашні завдання для батьків, надання батькам спеціальної літератури про те, як говорити з дітьми про наркотики, долати життєві кризи. До роботи з батьками залучалися спеціалісти різних сфер з питань профілактики наркоманії. За організацію та проведення конкурсів агітаційних бригад, розробку антинаркотичних плакатів і стіннівок, огляд спеціальної літератури відповідальними були класні керівники, які також проводили відповідні семінари, лекції з обговоренням педагогічних ситуацій та практикуми для батьків, заняття з елементами тренінгу «Зрозумій! Допоможи! Підтримай!» (тренінг спілкування, соціально-педагогічні тренінги). Готуючись до занять з батьками, треба враховувати, що поради мають бути методично обґрунтовані, конкретні й доступні для батьків із різною педагогічною підготовкою.

До профілактичної роботи ми залучили вчителів-предметників, чим сприяли поширенню відповідних знань у навчальному середовищі та підвищенню ефективності профілактики. На початку навчального року, у вересні, вчителі під керівництвом адміністрації школи переглянули навчальні програми та окремо здійснили розробку інтегрованих уроків, факультативних занять, які спрямовані на формування й закріплення в учнів навстанов на здоровий спосіб життя й безпечну поведінку в спілкуванні підлітків між собою. Під час роботи з адаптації навчальних програм до завдань профілактики ми спиралися на Конвенцію з прав дитини, Національну програму «Діти України», Закон України «Про освіту», Концепцію неперервної валеологічної освіти в Україні, а також програми й нормативні документи Міністерства освіти й науки, молоді та спорту України з питань формування, збереження й зміцнення здоров'я школярів. У розробці взяли участь вчителі хімії, біології, історії, етики, валеології, основ безпеки життєдіяльності, основ правознавства, літератури, людина та суспільство, фізичного виховання, які окремо відповідали за такий блок роботи, як формування здорового способу життя. Уся інформація подавалася методично збалансовано, таким чином, щоб зацікавити підлітків у знанні беззаперечних фактів і відомостей стосовно шкоди наркотичної поведінки. Але педагогам не слід: розповідати про можливі способи вирощування, збору та виготовлення наркотичних речовин; зупинятися на способах застосування наркотиків, окрім тих, що отримали широкий розголос; недоцільно описувати ефекти наркотизації з використанням позитивно забарвленої інформації, «ейфорія», «приємне сп'яніння», «задоволення»; згадувати про певну поширеність наркотизації серед відомих сучасних особистостей, оскільки можна викликати бажання у слухачів проекспериментувати з наркотиками або викликати до них підвищений

інтерес. Розробка занять здійснювалась за допомогою й під контролем соціального педагога та психолога. Розроблені заняття не виходили за межі навчального плану, а лише мали профілактичне спрямування.

Проводячи заняття, соціальні педагоги, психологи, класні керівники повинні були враховувати основні підходи [1, с. 21]:

1. надання інформації – цей підхід допускає, що підвищення рівня знань про шкідливі звички й наслідки їх вживання є ефективним засобом відмови від них;

2. емоційне навчання – базується на припущенні про те, що залежність від наркотичних речовин і шкідливих звичок частіше розвивається у людей, котрі мають труднощі в розумінні та вираженні власних емоцій; зміст такого навчання зводиться до надання допомоги учням у подоланні цих звичок;

3. виховання психологічної протидії щодо вживання наркотичних речовин – цей підхід фокусується на прищепленні таких соціальних навичок, як уміння дитиною сказати «Ні» у відповідь на пропозицію спробувати наркотики;

4. зміцнення здоров'я, що ґрунтується на взаємодії особистісного вибору й соціальної відповідальності за власне здоров'я.

Профілактичні заходи розроблено з розрахунком об'єднати школу й громаду у прагненні передати дітям навички ефективної комунікації там, де вони живуть, навчаються, працюють.

На початку експерименту (перший експериментальний рік) ми провели діагностику раннього узалежнення й соціально-неадекватної поведінки підлітків, результати діагностичного обстеження детально викладені у параграфі 1.3 нашого дисертаційного дослідження. По-перше, це дало нам змогу виокремити групу ризику ранньої наркотизації; по-друге, зробити оцінку соціальних факторів відхилення поведінки в середині групи ризику (фактори сімейної кризи, матеріальне благополуччя, належність до неформальних угруповань); по-третє, установити структуру проблем поведінки у кожного з групи ризику, виявити ступінь схильності до вживання наркотичних речовин.

У жовтні першого експериментального року ми провели практикум для вчителів «Наркотизм як соціальна хвороба і її наслідки». Практикум складався з трьох занять, на яких соціальний педагог розкрив сутність понять «наркотичні речовини», «наркоманія», «фізик наркотизації», виокремив аспекти, що доводять соціальну небезпечність наркоманії в молодіжному середовищі, повідомив про види та причини поширення наркоманії в молодіжному середовищі, окремо розповів про фактори наркоризику, ознайомив з клінічними симптомами формування наркотичної залежності в «епізодичних» споживачів та порушив питання здорового способу життя, звернув увагу на особливостях освіти та виховання підлітків групи ризику, пояснив, як реагувати, корегувати їхню поведінку. На наступних двох заняттях учителі вже самі обговорювали нагромаджений досвід використання набутих знань у

фрагментах навчальних занять і методичних розробках виховних заходів.

Отже, пріоритетним напрямком у рішенні проблеми наркоманії є профілактика. Залучення педагогічних кадрів до планування й впровадження нашої системи профілактики вживання наркотичних речовин у навчальну та виховну діяльність школи є одним із вирішальних чинників її успішності. Робота з педагогічним складом полягала в розробці навчальних занять, які торкаються проблеми профілактики ранньої наркотизації; проведенні семінару «Наркотизм як соціальна хвороба, її наслідки»; проведенні інструктажу та організації консультування класних керівників.

Зазначимо, що ефективність первинної профілактики значно зростає при залученні до профілактичних програм батьків, позитивних однолітків та всього суспільства. Але це вже буде наступним кроком нашого наукового пошуку.

Список використаної літератури

- 1. Мартинов А.** Заходи щодо профілактики адиктивної поведінки . Тренінгове заняття з профілактики наркоманії серед школярів / А. Мартинов // Соціальний педагог. – 2012. – №7. – С. 21–24.
- 2. Настільна** книга шкільного психолога. / Авт.-уклад. О. Є. Марінушкіна. – Х. : Вид-во «Ранок», 2011. – 288 с.
- 3. Абетка** соціального педагога / уклад. В. В. Волканова. – Х. : Вид. група «Основа», 2011. – 235с.

Литвинова Н. А. Підготовка педагогічних кадрів до впровадження системи профілактики вживання наркотичних речовин підлітками групи ризику у навчальну та виховну діяльність школи

В статті наведено аналіз проблеми раннього вживання наркотичних речовин дітьми та підлітками, розкривається власний досвід автора щодо організації та впровадження системи комплексної профілактики вживання наркотичних речовин підлітками групи ризику у навчально-виховний процес та наведено результати ефективності підготовки педагогічних кадрів, як одного з вирішальних чинників успішності профілактичної програми, реалізованої в системі шкільної освіти.

Ключові слова: система профілактики, педагогічні кадри, навчально-виховний процес, підлітки групи ризику.

Литвинова Н. А. Подготовка педагогических кадров к внедрению системы профилактики употребления наркотических веществ подростками группы риска в учебную и воспитательную деятельность школы

В статье приведен анализ проблемы раннего употребления наркотических веществ детьми и подростками, описывается собственный опыт автора по организации и внедрению системы комплексной

профилактики употребления наркотических веществ подростками группы риска в учебно-воспитательный процесс и приведены результаты эффективности подготовки педагогических кадров, как одного из основных факторов успешности профилактической программы, реализованной в системе школьного образования.

Ключевые слова: система профилактики, педагогические кадры, учебно-воспитательный процесс, подростки группы риска.

Litvinova N. Preparing teachers to the introduction of the system of prevention of drug use in adolescents at risk of educational and training activities of the school

The article is an analysis of the problem of early drug use children and adolescents, the author describes his own experience on the organization and implementation of the comprehensive prevention of drug use in adolescents at risk the educational process and the results of the effectiveness of teacher training as one of the key success factors of preventive programs implemented in the school system. Training of specialists to conduct preventive work should be directed to the solution of two groups of tasks: educational (awareness of teachers of personal responsibility for health and safety of students, the formation of readiness to participate directly in the process of teaching prevention) and education (formation of ideas about various aspects of drug abuse minors). Work with teaching staff was to develop classes that affect the problem of early prevention of drug addiction, seminars, coaching and organization consulting often.

Key words: system of prevention, teaching staff, teaching process, teens at risk.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2013 р.

Прийнято до друку 25.10.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.

УДК 373.091.12:36-051

О. М. Терновець

**ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ
СОЦІАЛЬНОГО СИРІТСТВА В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ**

Аналіз сучасного стану профілактики соціального сирітства в діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи свідчать про відсутність ґрунтовних досліджень, присвячених системі роботи соціального педагога навчально-виховної установи з недопущення та попередження появи соціальних сиріт, як наслідок цього – переважно